

dr. sc. Tena Čačić

OŠ Josipa Zorića

Dugo Selo

Hrvatska

tenacacic@hotmail.com

**INTEGRALNI PRISTUP OBRAZOVANJU NA PRIMJERU NASTAVE GLAZBENE
KULTURE**

Sažetak

Integralni pristup obrazovanju temelji se na Integralnoj teoriji Kena Wilbera. Uključuje pogled na obrazovanje iz četiri različita kuta, četiri kvadranta: individualnih i kolektivnih, unutarnjih i vanjskih aspekata nastavnika i učenika. Razmatra kako se mnoge djelomične istine obrazovnih filozofija i metoda međusobno nadopunjuju pri čemu priznaje da se istina još uvijek razvija i nije konačna. Integralno obrazovanje uključuje pristupe obrazovanju iz bioloških i neuroloških, društvenih, kulturalnih, psiholoških i duhovnih područja. Također, podržava kontinuirani rast učenika i nastavnika uz cijelu spiralu razvoja razmatrajući mnoge razvojne linije ljudskog bića: kognitivne, emocionalne, interpersonalne, umjetničke, duhovne i dr. Osim toga, razumije da se razvojne linije razvijaju u fazama te pridaje važnost razvoju stanja svijesti. U radu će se predstaviti „sve-kvadratni, sve-razinski“ (AQAL) model (model koji uključuje sve kvadrante, linije, razine, tipove i stanja), kao temelj Integralnog obrazovanja i razmotriti kako bi se AQAL model mogao primijeniti u nastavi glazbene kulture u osnovnoj školi.

Ključne riječi: Integralna teorija, Integralno obrazovanje, AQAL mapa, nastava glazbene kulture

Summary

Integral approach to education is based on the Ken Wilber's Integral theory. It includes a view on education from four different angles, four quadrants: individual and collective, interior and exterior aspects of teachers and students. Integral approach examines how many partial truths of educational philosophy and methods complement to each other and it recognizes that the truth is still evolving and is not final. Integral education includes access to education from the biological and neurological, social, cultural, psychological and spiritual areas. Also, it supports the continuous growth of students and teachers along the entire spiral of development considering many lines of development of the human being: cognitive, emotional, interpersonal, artistic, spiritual, etc. Furthermore, it understood that the developmental lines are developed in stages, and also gives importance to the development of consciousness. This article will present AQAL map (short for "all quadrants, all-levels, all-lines, all-states, and all-types") and consider how an Integral model could be applied to the music education in primary school.

Keywords: Integral theory, Integral education, AQAL, music education

Uvod

Poslijednjih desetljeća Integralna teorija Kena Wilbera postaje sve prihvaćenija unutar akademskih i poslovnih krugova, praktično primijenjivana u obrazovanju, psihoterapiji, liderstvu itd. Osim uskog kruga struke, integralni pristup postaje dostupan i prilagodljiv široj javnosti budući da predstavlja put ka većoj slobodi, potpunosti, manjoj fragmentiranosti i parcijalnosti te potiče suosjećanje i razumijevanje te toleranciju.

Rad je podijeljen u 5 poglavlja. Nakon uvoda i općenitog pogleda na Integralnu teoriju, pruža se sažet opis osnovnog elementa Integralne teorije, „Sve – kvadrantnog, sve – razinskog“ (AQAL) modela. Budući da se radi o vrlo kompleksnoj teoriji koja je primjenjiva na sve oblike pojavnosti, a AQAL model obuhvaća pet elemenata: kvadrante, razvojne linije (struje)¹, razine (valove, gnijezda i sl.), stanja i tipove², rad će se ograničiti na uporabu jednog elementa AQAL modela: analizu pjesme kroz četiri kvadranta.

Sljedeće poglavlje definira i objašnjava pojam Integralnog obrazovanja, a u narednom poglavlju detaljno se objašnjava primjena sve – kvadrantnog modela u analizi pjesme općenito. Naglasak analize, u sljedećem poglavlju, odnosi se na uporabu sve – kvadrantnog modela u analizi pjesme okviru nastave glazbene kulture u 8. razredu osnovne škole. Završno poglavlje pruža pogled na daljnju moguću uporabu Integralne teorije u obrazovanju.

Integralna teorija

Integralna teorija Kena Wilbera pokušava sintetizirati najbolje od pred-moderne, moderne i postmoderne stvarnosti (Esbjörn-Hargens, 2010). Ona pokušava međusobno povezati i uključiti već postojeće individualne pristupe stvarnosti u mrežu pristupa koji se međusobno obogaćuju. Primjenjuje se u raznim područjima od integralne umjetnosti, ekologije, ekonomije, politike i psihologije do matematike.

Prva interdisciplinarna znanstvena konferencija o Integralnoj teoriji održala se 2008. godine (ITC, 2008), dok časopis vezan uz Integralnu teoriju i praksu³, objavljuje organizacija MetaIntegral⁴

¹ Protežu se unutar svakog kvadranta; primjeri: organske strukture (gornji desni kvadrant), moral (gornji lijevi kvadrant), ekosustavi (donji desni kvadrant), kulturne vrijednosti (donji lijevi kvadrant) (Borš, 2012, str. 91-92)

² za više informacija o razinama (valovima, gnijezdima), stanjima i tipovima pogledati u: Borš, 2012, str:94-105.

³ Journal of Integral Theory and Practice (MetaIntegral.org, 2013)

⁴ MetaIntegral je osmišljen kao savez triju svjetskih organizacija koje tvore društveno poduzetnički ekosustav: MetaIntegral akademija, MetaIntegral pridruženo društvo i MetaIntegral zaklada (MetaIntegral Academy, MetaIntegral Associates, MetaIntegral Foundation) (MetaIntegral, 2013)

U potrazi za integralnom filozofijom, koja bi obuhvatila pluralističke kontekste znanosti, morala, estetike, filozofije te velikih svjetskih tradicija, Ken Wilber je uočio da se kompleksnost gotovo svega (od ekologije, kulture i društva do osobne prirode svakog pojedinca) sastoji od četiri uzorka koji se mogu svrstati u četiri razreda. Ti uzorci izranjaju svi odjednom, ne mogu se reducirati (svesti na jedan), a u Integralnoj teoriji nazivaju se kvadranti.

Prema Integralnoj teoriji stvarnost se u svim domenama sastoji od holona⁵ – cjelina koje su ujedno i dijelovi drugih cjelina. Primjerice, cijeli atom je dio cijele molekule, cijelo slovo je dio cijele riječi koja je dio cijele rečenice koja je dio cijelog odlomka itd, cijela slika je dio cijelog simbola, simbol dio koncepta, koncept pravila itd. (Wilber, 2004; Wilber, 2005). Holoni su sastojci hijerarhija, a razne hijerarhije (od hijerarhija prirodnih znanosti, razvojne psihologije, lingvističkih, kontekstualnih, duhovnih...) mogu se svrstati u četiri kvadranta. Neke hijerarhije odnose na pojedince, neke na kolektive, neke opisuju vanjske, a neke unutarne stvarnosti.

„Sve – kvadrantni, sve – razinski“ (AQAL) model⁶

„AQAL“⁷ je kratica za "sve-kvadrante, sve-razine", a i sama je skraćena za "sve kvadrante, sve-razine, sve-linije, sva-stanja, i sve-tipove." „AQAL“ se često koristi kao istoznačnica s pojmovima: integralna teorija, integralni pristup, integralna mapa, integralni model, i integralni operativni sustav (IOS). Praktična korelacija „sve – kvadrantnom ,sve – razinskom“ (AQAL) modelu (teoriji, pristupu) je niz metodologija koje se nazivaju integralni metodološki pluralizam (IMP).a primjena AQAL modela u kontekstu osobnog razvoja zove se integralna životna praksa (IŽP) (Rentschler, 2006, str. 3).

Kvadranti su četiri perspektive kroz koje čovjek, između ostalog, razumije svijet, četiri dimenzije njega samog, njegovog života i osobnog iskustva.

Primjer: u ovom trenutku čovjek kao svjesno biće može biti svjestan svojih osjećaja, promotriti svoje ponašanje, fizičke karakteristike, može se uzajamno razumjeti ili podijeliti uzajamne osjećaje s nekim do koga mu je stalo i ujedno biti umreženi s raznim društvenim skupinama poput obitelji i kolega na poslu i dio je većeg sustava poput prehrambenog,

⁵ Pojam *holon* nastao je od grč. *hólos*, što označuje cjelinu, potpunost, kompletnost, i sufiksa *-on*, što se odnosi na dio, djelić i sl., a uvodi ga Arthur Koestler 1967. godine u svojoj knjizi *Duh u stroju* (Borš, 2012, str. 61)

⁶ U radu se koriste prijevodi iz recenziranog i lektoriranog djela autora prof. dr.sc. Vanje Borša „Integralna teorija Kena Wilbera“. Djelo je ujedno i polazište za predstavljanje Sve – kvadrantnog, sve – razinskog modela“. Također, zbog praktičnosti, koristit će se i kratica „AQAL“ u značenju „sve – kvadrantnog, sve – razinskog modela“.

⁷ all quadrants, all levels

prometnog i sl.. Kvadranti su ujedno i perspektive kroz koje se može razumjeti doslovce bilo koji predmet ili pojava (holon) na obuhvatniji i manje fragmentirani način.

Ukoliko se bilo koji predmet proučavanja, holon, proučava kroz jedan kvadrant (leću), a izostave se ostale, dobije se nepotpun uvid i fragmentirano znanje o njemu. Kvadranti pomažu istkati cijelinu od tema koje se inače čine rascjepkane i pretjerano složene. Predstavljaju četiri osnovne dimenzije svih pojedinačnih živih (osjetilnih) holona: unutrašnje i vanjsko individualnog i kolektivnog (skupine) holona. Ovdje valja napomenuti da isključivo svi živi (osjetilni) holoni posjeduju četiri kvadranta, dok se svaki holon, artefakt⁸ ili hrpa⁹ može proučavati kroz četiri kvadranta. Takvo proučavanje putem četiriju kvadranta naziva se *kvadrivija*.¹⁰

Prema lokaciji kvadranti se dijele na gornji lijevi (GL), gornji desni (GD), donji lijevi (DL) i donji desni (DD). S obzirom da svaki živi (osjetilni) holon ima unutrašnje i vanjske te individualne i kolektivne dimenzije (područja), GL kvadrant se odnosi na unutrašnju dimenziju individualnog holona, GD na vanjsku dimenziju individualnog, DL na unutrašnju dimenziju kolektivnog, skupine holona, a DD na vanjsku dimenziju kolektivnog. Neke od znanstvenih disciplina koje istražuju GL dimenziju su psihoanaliza, introspekcija, meditacija, razvojni strukturalizam, fenomenologija i matematika, GD istražuje biheviorizam, kognitivna znanost, kemija, biologija, neuroznanost, empirijske znanosti itd., dok DL antropologija, hermeneutika, etnometodologija, teorija kulture, semantika, povijest, klasični strukturalizam, a DD sociologija, ekologija, sistemska teorija, funkcionalizam, teorija kompleksnosti, teorija informacija i inženjering.

Integralno obrazovanje

Budući da se pod pojmom „integralno“ obrazovanje često misli na razne oblike „holističkih“ obrazovnih pristupa koji su prema mišljenju Wilbera „tužno plošni (zasnovani na teoriji sistema ili samo donjem – desnom kvadrantu), ili nastaju, jednolično i prilično isključivo, iz zelene meme, što je zapravo jedna vrsta pluralističkog pristupa koji plemenito nastoji ne

⁸ proizvod osjetilnog individualnog ili kolektivnog holona. Primjer: stolac, slika, košnica, mravinjak

⁹ hrpa pijeska, lišća, nakupina smeća... hrpe nemaju uzorak koji ih definira i ne zadovoljavaju dvadeset postavki koje su obilježja svakog holona, individualnog i kolektivnog

¹⁰ „ Tako će na primjer, pri pomoru žaba u nekoj bari integralni pristup preko *kvadrivija* psihološkim istraživanjima (GLJ) probati otkriti značenja, emocije, osobne identitete itd. pojedinca/ke/ki koji/e žive uz tu baru. Empirijskim će istraživanjima (GD) utvrđivati kemijske, biološke, bihevioralne i sl. čimbenike što su pridonijeli pomoru. Dok će različita kulturna istraživanja (DLJ) pomoći definiranju vrijednosnih sustava, običaja, moralnog rasuđivanja itd. skupine koja živi uz baru. Na kraju, ekološkim i društvenim istraživanjima (DD) istražiti će se okolišni, pravni, tehnološki i sl. čimbenici.“ (Borš, 2012, str. 84-85)

marginalizirati druge pristupe...“ (Wilber, 2004, str. 100), ovdje će se ukratko predstaviti korijeni podjele između tradicionalnih i alternativnih, holističkih, pristupa obrazovanju te osnovna obilježja integralnog obrazovanja.

Velika podjela na alternativne i holističke, tradicionalne, obrazovne pristupe korijene pronalazi u različitim filozofijama o razvoju djeteta. Alternativni i holistički oblici obrazovanja uključuju mnoge aspekte pojedinca, što je u suprotnosti s konvencionalnim ili tradicionalnim oblicima obrazovanja, koji nastoje usmjeriti na stjecanje znanja, razvoj kognitivnih vještina i pojedinačnih postignuća.

Tradicionalni, konvencionalni, pristup korijene pronalazi u filozofiji Johna Lockeja iz 17.st., a alternativni, holistički, J. Jacques Rousseaua iz 18.st. (Esbjörn-Hargens S. , 2005). Locke je vidio djecu kao izraz grijeha te je smatrao da im je potrebna stroga disciplina koja se može postići ponavljanjem, imitiranjem, nagradama i kaznama. Vjerovao je da su dječji umovi prazna ploča, a djetetov rast određen vanjskim poticajima iz okoline ili društva te je smatrao da je djeci potrebno podučavanje. Rousseau je, nasuprot Lockeju, vidio djecu kao izraz urođene čistoće, i vjerovao da im je potrebna poticajna i podupiruća okolina u kojoj bi ona slobodno i bez društvenog pritiska otkrivala i razvijala vlastite talente i ostale osobne kapacitete. Rousseauova obrazovna filozofija i pogled na ljudski razvoj kontinuirano je izvor inspiracije mnogih alternativnih i holističkih obrazovnih pokreta.

Iako oba pristupa imaju mnogo toga dobroga za pružiti, alternativni pristupi često previđaju prednosti tradicionalnih modela i ne vide vlastite zablude, isto tako, tradicionalno, mainstream obrazovanje je imuno na spoznaje koje dolaze iz alternativnih, holističkih pristupa odbijajući priznati svoja ograničenja. Tako se te dvije glavne struje međusobno suprostavljaju lišene kritičkog osvrta na sebe same.

Integralni obrazovni pristup pokušava obgrliti oba parcijalna pristupa, poštovati njihove prednosti i ograničenja te ih smjestiti u jedan cjeloviti pristup koji će filozofijom i praksom integralnog odgoja i obrazovanja obuhvatiti cijelu osobu djeteta: njegovo tijelo, emocije, um, dušu i duh. Budući da se oslanja na sve elemente AQAL modela: kvadrante, razine, linije, stanja i tipove, pruža učitelju mogućnost da obrazovni proces sagleda s puno više važnih elemenata koji se mogu koristiti za izradu cjelovite analize, tako da učitelji mogu brzo procijeniti sebe, svoje učenike i sam obrazovni proces.

Primjerice, koristeći prvi element AQAL modela, kvadrante, integralni pristup obrazovanju prepoznaje da svaki obrazovni trenutak sadrži četiri dimenzije (koje se ne mogu svesti na

jednu) kao što su: čitanje, pisanje, predavanja, sjedenje na stolcima (GD); osobna obrazovna iskustva: mašta, emocionalne reakcije, intuicija, misli i uvidi (GLJ); obrazovna kultura: ono što je primjereno reći u razredu, razmjena značenja između učenika i učitelja, grupne vrijednosti (DLJ); obrazovni sustavi: financijska potpora, struktura programa kurikuluma, rubrike za ocjenjivanje i školske politike (DD) (Esbjörn-Hargens S. , 2005).

Kako „integralna vizija“ nastoji uključiti materiju, tijelo, um, dušu i duh kako se očituju u jastvu, kulturi i prirodi (Wilber, 2004, str. ix), tako i integralno obrazovanje nastoji biti sveobuhvatno, uravnoteženo i uključivo obgrljujući znanost, umjetnost i moral te znanstvene discipline od biologije i sociologije do estetike i kontemplativne molitve.

Stoga ne čudi što se integralni pristup sve više koristi i unutar nastave na mnogobrojnim sveučilištima diljem svijeta, i onim vodećim (Harvard, MIT, UCLA, Notre Dame itd.). Ovdje valja navesti i to da se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2010., u sklopu Studija antropologije, održava kolegij iz integralnog pristupa.

Primjena integralnog modela u nastavi glazbene kulture – analiza pjesme kroz četiri kvadranta

U osmom razredu osnovne škole, prema kurikulumu nastave glazbene kulture, obrađuju se obilježja glazbe kroz povijesna razdoblja od srednjeg vijeka do 20.stoljeća. Učenici su dobili zadatak da izaberu i analiziraju pjesmu po izboru, bez obzira na razdoblje u kojem je nastala. Gotovo svi su se opredijelili za popularne domaće ili strane pjesme. S obzirom da neke pjesme nisu primjerene nastavi glazbene kulture u obrazovnim ustanovama zbog teksta, stavova i životnog stila koji promoviraju, bilo je potrebno postaviti pitanja za analizu koja bi uz glazbene elemente uključivala i kulturološka obilježja s osvrtom na individualni doživljaj i kontekst. Također, u pitanjima za analizu nastojao se osvijestiti sam proces nastajanja pjesme.

Četiri kvadranta, elementi integralne teorije, poslužili su kao teorijski okvir i polazište za kreiranje pitanja za analizu pjesme. U daljnjem tekstu prvo će se objasniti elementi analize kroz pojedine kvadrante, a zatim navesti pitanja postavljena u konkretnoj analizi.

GL kvadrant odnosi se na procjenu estetske kvalitete i emocionalnog tona glazbe. Iz ove perspektive zanima me kako pojedine glazbene sastavnice utječu na unutrašnje stanje učenika. Također, mogu se istražiti mentalni odnosi, obrasci i koncepti koje pjesmu budi itd.

GD kvadrant odnosi se na izvanjske, osjetilne, opipljive i mjerljive glazbene sastavnice. GD perspektiva obuhvaća sve aspekte glazbe koji su empirijski mjerljivi i dostupni senzomotornom svijetu: od utjecaja glazbe na fiziologiju do mjerenja otkucaja u minuti i

analize zvučnih valova. Budući da se radi o zadatku namijenjenom učenicima osnovne škole, obuhvaćeni su elementi glazbenih sastavnica primjereni uzrastu i kurikulumu (tempo, dinamika, melodija, slog, instrumenti...).

DL kvadrant odnosi se na zajednički/kolektivni interijer. DL perspektiva obuhvaća interijer kojeg zajednički dijele pojedinci, intersubjektivnost. Drugim riječima, može se govoriti o glazbi u smislu kulturnih tumačenja koja konkretna pjesma predstavlja za obitelj, zajednicu, kulturni i politički krug, određenu tradiciju, globalnom fenomenu i sl. Učenike se pitanjima pokušalo navesti na razmišljanje o osobnom doživljaju pjesme za učenikovu obitelj, prijatelje društvo vršnjaka.

DD kvadrant odnosi se na kolektivne eksterije, interobjektivnost. DD perspektiva obuhvaća aspekte objekta koji nastaju, pripadaju, imaju utjecaj ili su definirani, kolektivnim eksterijerom. Primjer: iz DD perspektive može se promatrati kako se ponašanje svakog instrumenta funkcionalno uklapa u glazbena pravila i čini koherentni cjeloviti sustav, harmonija, socijalna uloga glazbe, djelatnost reprodukcije glazbe na okoliš, „sustav koji je potreban da većina pjesama dođe do izdavanja (autor teksta, glazbe, aranžer, režiser spota...) i sl. Učenike se pitanjima pokušalo navesti na razmišljanje o procesu koji pjesma prođe od ideje do realizacije (izdanja).

Tabela 1: Upute za analizu odabrane pjesme

<p>GL: UNUTARNJA INDIVIDUALNA OBILJEŽJA (Kako ja doživljam pjesmu i kako na mene utječu određena vanjska obilježja)</p> <ul style="list-style-type: none"> • kako na mene utječe melodija, kakav osjećaj izaziva? • Kako doživljam promjene u melodiji, izazivaju li promjenu raspoloženja? • Što mi dođe da radim kad čujem tu pjesmu? • Kako se osjećam kad njen prepoznatljiv refren, prepoznatljiv ritam ili upečatljivi dio čujem u iznenadnoj situaciji, na nekom neuobičajenom mjestu pr. u banci, željezničkoj postaji, školi, ulici, restoranu i sl.? • Kako na mene utječe promjena dinamike u pjesmi? • Razumijem li tekst pjesme? Mogu li 	<p>GD: VANJSKA INDIVIDUALNA OBILJEŽJA:</p> <p>Melodija (pjevana, govorena, velikog ili malog opsega, jednolična, skokovita, duga, kratka, ponavlja li se, ako da, koliko puta, ima li pjesma prepoznatljiv refren, “ulazi li u uho”...)</p> <p>Tempo (brz, polagan, umjeren, promjenjiv, gdje se mjenja, ima li veze promjena tempa s tekstom pjesme...)</p> <p>Dinamika (jednolična, naglih promjena, postupnih promjena)</p> <p>Ritam (jednoličan motoričan pokret, raznolik, prepoznatljiv, važniji od melodije, važniji od teksta...)</p> <p>Slog (homofono, polifoni, monofoni)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kojem stilu u glazbi pripada pjesma? (rock, pop, rap, r&b, soul, jazz...), Kada je nastala?
--	--

<p>“pronaći sebe” u tekstu?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potiče li u meni želju za određenim stilom života? 	
<p>DL: UNUTARNJA KOLEKTIVNA OBILJEŽJA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ima li pjesma značenje za zajednicu u kojoj živiš? • Koje je općenito mišljenje velike većine pripadnika tvog kruga (razreda, škole, šireg kruga poznanika) o toj pjesmi? • Što tvoja obitelj misli o pjesmi? • Vežu li se određene asocijacije uz pjevača/pjevačicu/grupu? • Na što asocira tvoju obitelj ta pjesma? • Na što asocira tvoju obitelj taj pjevač/pjevačica/grupa? • Je li određeni stil odijevanja i izgled osobe povezan s tom pjesmom/grupom? • Opiši detaljno taj stil (pr. široke hlače, uske majice, tamne boje...) 	<p>DD: VANJSKA KOLEKTIVNA OBILJEŽJA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koja izdavačka kuća je izdala album na kojem je ta pjesma? Ako nije na albumu, je li izdana kao singlica? Ima li spot? • Tko je sudjelovao u izdavanju pjesme, albuma, nastajanju spota? (profesionalni plesači, glumci, ljudi s ulice, prolaznici, manekeni, prijatelji pjevača/pjevačice/ grupe, spot je kućne izrade...) • je li ta pjesma ostavila utjecaj na društvenu zajednicu, potaknula neke društvene promjene (poticala na mir, postala himna nekog pokreta...)

Zaključak

Temeljni problem u pozadini nepovezanosti i rascjepkanosti sadržaja u odgoju i obrazovanju je fragmentiranost same znanosti. Tehnološki napredak uvjetovao je naglo povećanje količine dostupnih informacija čime je još više produbio fragmentiranost znanstvenih poddisciplina i disciplina. Stoga je neophodna potreba za integriranjem i sintetiziranjem te smislenim povezivanjem raznih disciplina. Budućnost obrazovanja ovisi o sposobnosti same znanosti za pronalaskom načina integracije sebe same. Na vodećem rubu znanosti u posljednjih tridesetak godina intenzivno se radi na integraciji spoznaja istočne mudrosti i zapadnih objektivnih dostignuća. Integralna teorija pojavila se kao jedan od rezultata takvih nastojanja i do sada predstavlja najcjelovitiji prikaz stvarnosti. Prednost integralnog obrazovanja očituje se u uključivanju spoznaja integralne teorije kako bi se razvila emocionalno, duhovno i kognitivno kompletna i prvenstveno ispunjena, zadovoljna ličnost. A, jedino cjelovite i ispunjene osobe, koje su svjesne svoje svrhe, mogu sudjelovati u dinamici i podržavati zdravlje globalnog sustava.

LITERATURA

Borš, V. (2012). *Integralna teorija Kena Wilbera*. Zagreb: FF Press.

Esbjörn-Hargens. (2010). Introduction. *Integral Theory in Action: Applied, Theoretical, and Constructive Perspectives on the AQAL Model*. (Esbjörn-Hargens, Ur.)

Esbjörn-Hargens, S. (2005). Integral Education By Design: How Integral Theory Informs Teaching, Learning, and Curriculum in a Graduate Program. *ReVision* , 3 (25).

ITC. (2008). *Integral Theory Conference*. Preuzeto 31. 5 2013 iz Experience the Integral Theory Conference: <http://www.integraltheoryconference.org/experience>

MetaIntegral. (2013). *MetaIntegral*. Preuzeto 31. 5 2013 iz About: MetaIntegral: <https://metaintegral.org/about>

Practice, J. o. (2013). *MetaIntegral.org*. (MetaIntegral Foundation) Preuzeto 31. 5 2013 iz Journal of Integral Theory and Practice: <https://foundation.metaintegral.org/JITP/About>

Rentschler, M. (2006). AQAL Glossary. *The Journal of Integral Theory and Practice* , 1 (3).

Visser, F. (2003). *Ken Wilber: Thought as passion*. Albany: NY: SUNY Press.

Wilber, K. (2005). *Kratka povijest svega*. Rijeka: Gorin.

Wilber, K. (2004). *Teorija svega*. Rijeka: Gorin.